

Opinió

Al voltant del cos humà: autòmats, màquines, motors i “cyborgs”

Conrad Vilanou

Universitat de Barcelona

D'un temps a aquesta part, i potser seguint una tònica que es remunta als orígens del segle que toca a la seva fi, sembla que el cos humà torna a adquirir protagonisme com a lloc de reflexió. Probablement ha estat el context cultural postmodern sorgit des de la crítica als valors de la modernitat, el que ha obligat a replantejar una sèrie de posicions més o menys tradicionals. No hi ha dubte que sota els palimpsests postmoderns s'amaguen imatges i perfils de concepcions anteriors, algunes d'elles inequívocament modernes i vinculades al discórrer històric de les revolucions científicotecnològiques més recents. De fet, el cos ha estat presentat durant la modernitat a manera d'autòmat, màquina i motor, analogies que avui –per les pròpies característiques tecnocientífiques de la cultura postindustrial– evolucionen i es configuren a través d'altres imatges i llenguatges.

Tant és així que l'emergència d'una sèrie de novetats bibliogràfiques, d'exposicions artístiques, d'assaigs plàstics, de renovacions en el camp de la dansa, confirmen l'actualitat d'un cos que, durant segles, ha estat considerat com un autèntic tabú. Allò corporal sempre ha tingut, des de la irrupció de la filosofia pitagòrica sistematitzada pel platonisme, alguna cosa de demoníac, de corrupte i, per tant, de menyspreable. No debades per a en Plató el cos era la presó de l'ànima.

D'aquí la importància d'aquestes noves formulacions i experiències que ens proposen –des de perspectives i mirades plurals com correspon a la sensibilitat postmoderna– assajar nous discursos sobre allò corporal. En alguns casos sembla que ens trobem encara situats en el terreny d'una genealogia deconstructiva. Nietzsche amb el seu joc dialèctic entre l'apol·lini i el dionisíac, va ini-

ciar un itinerari que a través de Freud i Reich arriba fins Foucault. Tot plegat ha servit per fer palesa la història d'un cos secularment dominat i domesticat. L'evolució de les formes cortesanes analitzades per Norbert Elias, així com la consolidació de l'ortopèdia, a mitjan segle XVIII, són alguns exemples que confirmen l'existència d'un discurs pedagogicomoral preocupat pel correcte creixement del cos segons un model jerarquitzat que té, en el símil de l'arbre que puja de manera recta, un exemple a seguir i a imitar.

A totes passades el cert és que des de l'època grega la passió pels automats ha estat una de les grans temptacions de la humanitat. És sabut que Homer i Apol·loni van descriure, cada un pel seu costat, uns robots mítics que es movien per sí mateixos i que servien vi i d'altres begudes a les festes. Aristòtil, en la seva *Política*, justifica l'esclavitud davant de la manca de màquines automàtiques: "Doncs si cada un dels instruments pogués realitzar per ell mateix el seu treball, quan rebés ordres, o en preveure-les, i com expliquen de les estàtues de Dèdal o dels trípodas d'Hefest, dels qui diu el poeta que entraven per sí soles en l'assemblea de déus, de tal manera que les llançadores teixissin per elles mateixes i els pelctres toquessin la cítara, no necessitarien ni els mestres d'obres de servents ni els amos d'esclaus" (1).

Amb l'arribada de la modernitat, va semblar que la vella profecia mecànica podia tornar-se una realitat immediata. Molt aviat, la imatge del cos humà es va articular a través de l'analogia entre el cos i la màquina (2). A més, el racionalisme cartesià consolida la idea de cos-màquina, tal i com apareix exposada en el seu *Tractat de l'home* (3). De fet, Descartes constitueix un exemple paradigmàtic, d'indubtables conseqüències per a la ulterior situació del cos en la cultura occidental. I no només això, perquè el mateix Descartes que considerava màquines els animals, va construir una núvia artificial a la

qual va anomenar Francine que, pel que sembla, es va perdre en el mar per la indignació d'un capità en trobar-la i considerar-la un monstre diabòlic. En qualsevol cas, una vegada i una altra, s'ha insistit en l'error d'en Descartes. Però, quin va ser aquell error? (4). El consumir la definitiva separació entre ment i cos, entre *res cogitans* i *res extensa*, o el que és el mateix, suposar que les operacions de la ment estan separades de l'estructura i del funcionament de l'organisme biològic. Durant dècades, allò psíquic i allò biològic, allò intel·lectual i allò corporal, van marxar per camins divergents i separats. Entre la tradició humanisticofilosòfica (Sòcrates) i la tradició medicobiològica (Hipòcrates) es va obrir un abisme gairebé insalvable, que solament aquells metges-filòsofs de l'humanisme renaixentista van intentar superar recurrent, en més d'una ocasió, a una filosofia natural, orgànica i global que ressorgirà amb força en la *naturphilosophie* romàntica.

En qualsevol cas, el maquinisme de la modernitat (amb la seva apologia de la disciplina mecànica satiritzada per Charlot a *Temps Moderns*) va deixar la seva empremta en la corporeïtat. La revolució tecnocientífica del segle XIX s'aixeca sobre els fonaments d'un món que serà interpretat, seguint la tradició artesanal, a manera d'una màquina que se simbolitza –com fa Rousseau a l'*Emili* en referir-se a la naturalesa– en la imatge del rellotge. Les clàssiques arts liberals cedeixen la seva hegemonia a les arts mecàniques. D'ací a la fragmentació de la ciència i al triomf dels sabers politècnics quedava ben poc. Tant és així que sorgeix un nou ordre que integra les velles tècniques i coneixements en un model que trobarà en el motor el seu artefacte prioritari, i en la química, l'electromagnetisme i la termodinàmica, les seves principals disciplines. Les metàfores vuitcentistes sobre el cos i la naturalesa es van construir des de l'exhauriment del clàssic model mecanicista que deixa les portes obertes a la instauració

d'un emergent model orgànic. Amb el creixement industrial generalitzat, els nous descobriments en geologia i l'aparició de la teoria darwiniana de l'evolució, assistim a una progressiva "biologització" metafòrica de la tecnologia: les màquines s'animen i els cossos es motoritzen. Al 1897, algú patenta a França el cavall de gasolina: el drama de l'animal consisteix en l'èxit de l'home.

La imaginació del futurista –aquí està el *Manifest* de Marinetti– és analògica: les màquines es metaforitzen com a animals. Si en un començament –des dels grecs fins la modernitat– ens trobem amb la imatge del cos com a màquina, cap a la fi del segle XIX s'introdueix, des d'una poètica de la tècnica, la metàfora del cos a motor. Al voltant del 1900, la figura que domina i encobreix aquella correspondència entre l'artificial i el natural, és la imatge omnipresent de la dona. El femení es converteix així en la gran metàfora del maquinisme, tal i com mostren els cartells publicitaris de l'època en què s'observen dones pilotant automòbils, embarcacions nàutiques o aeroplans (5).

La imatge de cos a motor ha de considerar-se vigent fins el final de la segona guerra mundial. Res no va ser igual després del 1945. La barbàrie –amb la destrucció sistemàtica i planificada de tants cossos, de tantes vides– adquiria una lúgubre faç humana. Des d'aquell moment molts artistes es van preguntar si era possible encara representar la figura humana. La pintura de Francis Bacon, amb els seus cossos destrossats i reduïts plasmant el dolor, és una bona mostra del desfici que es va produir en la consciència d'artistes i intel·lectuals. L'existencialisme amb els seus temes preferits (el buit, el sense sentit, el dolor, la nàusea i la mort) confirma el distanciament respecte l'optimisme modern. Per a molts, Auschwitz va demostrar ser irrefutablement el fracàs d'una cultura que creia que tot era possible.

Paradoxalment, la guerra ens va portar també la robòtica, l'avis de l'arribada de l'era dels

(1) ARISTÒTIL, *La Política*, llibre primer, capítol IV.

(2) ARACIL, A., *Juego y artificio. Autómatas y otras ficciones en la cultura del Renacimiento a la Ilustración*. Madrid: Cátedra, 1998.

(3) DESCARTES, *El tratado del hombre*. Edició a càrrec de G. Quintás. Madrid: Alianza Editorial, 1990.

(4) DAMASIO, Antonio R., *El error de Descartes*. Barcelona: Crítica, 1996.

(5) DÍAZ CUYAS, J. (coord.), *Cuerpos a motor*. Les Palmes de Gran Canària: Centro Atlántico de Arte Moderno, 1997.

ordinadors, la digitalització de la informació i el sorgir de la societat del coneixement. És clar que els antecedents de la cibercultura –que té a Wiener com a un dels seus fundadors més preclars– es troben en els estudis sobre automatització i control promoguts per la indústria bèl·lica durant la segona guerra mundial. Però l'enfocament tecnocultural de la cibernetica supera els estrictes límits de la ciència afectant, també, aspectes antropològics més enllà també de l'articulació d'un incipient *homo digitalis*: s'assisteix –en paraules de G. Colaizzi (6)– al trànsit del llogaret global al circuit integrat, de manera que s'anuncia, enmig del remolí postmodern, l'arribada d'una nova etapa *postorgànica* en què els límits entre el físic i el no físic s'esfumen radicalment. Tant les màquines com els organismes biològics s'entenen com a texts codificats, i descodificats per la informàtica, la biologia i la medicina.

Cada vegada es destaca amb un major èmfasi el pas del subjecte biològic –segons la imatge que descansa en l'analogia entre cos i motor– al *cyborg*, abreviatura de *cybernetic organism*, és a dir, un ésser híbrid, cibernètic, resultat de la combinació d'organismes o cossos amb màquines que no tenen gènere (7). El *cyborg* és una figura metafòrica encunyada per Haraway al 1985 que presenta l'humà com una possibilitat virtual (8). Les màquines i les noves tecnologies (aquí està l'enginyeria genètica a manera d'un *software*) han convertit en quelcom ambigu la diferència entre el natural i l'artificial, entre l'home i la dona, entre el cos i la ment, entre el desenvolupament orgànic i la planificació exterior, generant-se així la viabilitat d'una epistemologia feminista. Hem passat del determinisme biològic a la manipulació genètica, de la contingència topogràfica a la ubiqüitat virtual, de la lògica

de la representació a la simulació del clonat virtual, en fi, assistim al trànsit del subjecte biològic al *cyborg* entès com quelcom més que una possibilitat telemàtica que garanteix l'intercanvi d'informació entre les tecnologies informàtica, robòtica i biològica. Dóna la impressió que no és possible anar cap enrera, encara que hi hagi qui es pugui escandalitzar davant de l'únic fet d'enunciar la hipòtesi d'una corporeïtat *postorgànica*. En qualsevol cas, el mite de la societat del futur ha canviat ràpidament. Mentre *Metropolis*, la pel·lícula de Fritz Lang o l'inefable "Més fustat!" de *Els Germans Marx a l'Oest* representaven un cant al maquinisme, els replicants de *Blade Runner* –Los Angeles, 2019– constitueixen una seriosa advertència davant d'una més que probable colonització del cos que, malgrat tots els perills, pot aportar aspectes positius. Al cap i a la fi, la rèplica pot tomar a l'home la seva pròpia imatge.

(6) COLAIZZI, G., "De la aldea global al circuito integrado: reflexiones sobre una política para cyborgs", a JARAUTA, F., *Globalización y fragmentación del mundo contemporáneo*. Donostia: Arteleku, 1997, pp. 27-45. Una altra versió d'aquest article, a *D'Art* (Universitat de Barcelona), 22, 1996, pp. 231-245.

(7) GIANNETTI, C., "Cyborg no tiene género. Reflexiones sobre la mujer, la ciencia, las nuevas tecnologías y el ciberespacio", *Sólo para tus ojos; el factor feminista en relación a las artes visuales*. Donostia: Arteleku, 1997, pp. 15-20.

(8) HARAWAY, D. J., *Ciencia, cyborgs y mujeres. La reinención de la naturaleza*. Madrid, Cátedra, 1995.